

Az orvostörténelem műhelyéből

Szép, copfstílusú épület. Homlokzatát plasztikus füzérsor díszíti. Fölötte, a hegyoldalban a Rondella és a Buzogánytorony magaslik. Apród utca 1–3. Ebben a tabáni polgárházban született 1818. július 1-én az „Anyák Megmentője”, Semmelweis Ignác.

Itt kapott otthont a nevét viselő Orvostörténeti Múzeum. Mai tudományos oldalunk — az orvosnap, Semmelweis születésnapja alkalmából — az itt folyó munkával, egy sajátos és fontos tudományágazattal ismerteti meg az olvasót.

Gyógyítás és tudománytörténet

A tudományoknak is hagyományuk van az egyes országokban, — legalábbis a hosszabb ideje kialakult és megszületett tudományoknak. Magyarországon — két évszázad óta folyamatosan fejlődő orvosképzésünk „műhelyeiben” — magas fokon álló orvostudomány bontakozott ki, amely jó egy évszázada nemzetközi színvonalon képviseli hazánkat. Nem egy orvostudósunk került a legnagyobbak közé, de még általános egészségügyünk, amely a tudományos színvonal mellett mindig elsősorban az ország gazdasági lehetőségeinek és társadalmi rendjének függvénye volt, sok olyat nyújtott, amivel nem vallunk szégyent. De nem panaszkodhatunk történet tudományunk miatt sem, az adott korszakok eszméivel, és „uralkodó eszméinek” — ahogy Eötvös megfogalmazta —, e téren is voltak jelentős képviselői. Ugyanakkor az orvostörténelem, nem érte el a hazai orvostudomány színvonalát.

Ha ennek okát keressük, diszciplínáinkat óhatatlanul a többi természettudomány vagy alkalmazott tudomány történeti vizsgálataival vetjük össze. Arra a következtetésre jutunk, hogy viszonylagos elmaradásunk oka a hazai tudománytörténeti egészségnek elmaradottságával függ össze. Sőt, ha továbbmegyünk, a hazai művelődéstörténet, az egyes tudományok „filozófiájának” vizsgálata, kutatása terén is hátrább vagyunk, mint más országok.

Korunkban, amikor a differenciálódás és az integráció folyamata egyaránt érvényesül az egyes tudományok fejlődésében, egyre nagyobb jelentősége van az adott tudományok történeti ismeretének. Elképzelhetetlen az összefüggések, a fejlődés törvényszerűségeinek felismerése — tudománytörténet nélkül. A nö-

vekvő specializálódás következtében az „élő tudományok” egyre szűkebb részterületekre koncentrálnak az erőfeszítése. Az egész jóformán csak *genesz* keresztl, történelmi metodikával, átfogó „filozófiájának” megértésével ragadható meg.

Ezért van olyan nagy jelentősége annak, hogy a Magyar Tudományos Akadémia tudománytörténeti kérdésekkel is foglalkozó kutatócsoportjai és társaságai mellett az MTE SZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága, valamint a Magyar Orvostörténelmi Társaság (vele szervezeti egységben az MGYT gyógyszerésztörténeti szakosztálya) jó együttműködéssel igyekszik az elmaradást felszámolni. Az utóbbi esztendőknél több kiadvány, rendszeresen megjelenő folyóirat — így az 1955 óta megjelenő Orvostörténeti Közlemények — nemzetközi érdeklődést váltott ki. A tudománytörténeti intézmények sorában jelentős helyet foglal el az 1951-ben alapított Országos Orvostörténeti Könyvtár, valamint az 1965-ben létesített múzeum egyesítésével megszületett Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, amely az orvostörténelem (beleértve a gyógyszerészet és az egészségügy történetét általában) bázisintézetévé vált nálunk. Nemcsak a három gyűjteményi ágazat anyagának gyűjtője, őrzője, hanem tudományos intézetként igyekszik pótolni az egyetemi vagy akadémiai intézet hiányát is.

A magyar orvostörténelem — a Nemzetközi Orvostörténelmi Társaság 50 éves évfordulóján — a Bukarestben megrendezett XXII. nemzetközi orvostörténelmi kongresszuson elérték, hogy több országgal szemben Magyarország kapta meg 1974-ben a kongresszus rendezési jogát.

Antall József

Zsigmond király egyetemétől a „pesti iskoláig”

A magyar orvosképzés múltja

A magyarországi orvosképzés története az egyik legtöbbet kutatott téma a magyar orvostörténet-írásban. A kutatásoknak újabb lendületet adott 1969-ben a Semmelweis Orvostudományi Egyetem 200 éves fennállási ünnepségsorozata. A csehszlovákiai Szomolányban (Smolenice) a Szlovák Tudományos Akadémia rendezett tudományos ülést, melyen magyar szakemberek is tartottak előadást. Budapesten pedig az egyetem és a Magyar Orvostörténelmi Társaság rendezésében került sor a megemlékező jubileumi ülésszakra. Ezeken kívül a Semmelweis Orvostudományi Egyetem is közzétett egy jubileumi évkönyvet az egyetem történetéről.

Stock kancellár

Az elméletileg is képzett orvosok megjelenése Magyarországon a szerzetesrendek — különösen a bencések — letelepedésével függött össze. A ma még csak részben feldolgozott okmányokban sűrűn találhatók adatok a kolostorok mellett működő kórházakra. Az pedig elképzelhetetlen, hogy a rendszeres gyógyítómunka végzésére a szerzetesrendek ne rendszeresítették volna kiképző tanítást.

A 12. század második felében és a következő században igen látogatott veszprémi iskola után a Nagy Lajos által 1367-ben alapított pécsi egyetemen a pápai bulla alapján létesülhetett ugyan orvosi kar is, de létrejöttéről szintén nincs megbízható adat. A 15. század elejéig élő pécsi egyetem működésének utolsó éveiben, 1395-ben Zsigmond király alapított egyetemet Óbudán. Az orvosi oktatás részleteiről nem maradtak fenn adatok, azonban a tanári kar összetétele — sőt az, hogy 1448-ban Stock Miklós orvosdoktor volt az egyetem kancellárja — bizonyítja, hogy itt már folyt rendszeres orvosképzés. Végül az 1467-ben Pozsonyban, Mátyás király által alapított egyetemen szintén volt orvosi képzés.

A Mátyás halála utáni állapotok, majd a török betörések és megszállás Magyarországon lehet-

tetlenné tették az egyetemi oktatást. A 16. században Erdély vette át ezeknek is kezdeményező törekvéseit. Báthory István 1582-ben alapított kolozsvári egyetemen a filozófiai karon folyt bizonyos orvosképzés. Bethlen Gábor gyulafehérvári főiskoláján pedig a külföldi egyetemre induló orvosjelöltek előképzését végezték.

A 17–18. század folyamán a királyi Magyarországi török megszállás nélkül maradt felvidéki részein is csak orvosi magániskolák jöttek létre egy-egy jelentős orvos környezetében (Görgey Pál, Fischer Dániel, Moller Károly Ottó és mások). A magániskolák is csupán orvosi alapismereteket nyújtottak a külföldre induló fiataloknak. Bár 1635-ben Pázmány Péter Nagyszombatban megalapította az első állandó magyar egyetemet, az azonban orvosi kar nélkül működött, tehát az ország diplomás orvosai még mindig külföldi egyetemekről kerültek ki.

Eger és Nagyszombat

Perliczi János Dániel, Nógrád megye főorvosa 1751-ben nyújtotta be körültekintő és jól érvelő tervezetét Mária Teréziához, amelyben az egyetemről független, akadémiai jellegű orvosi főiskola létrehozását javasolta. Tervezete nem vált valóra, s az első orvosi akadémia csak 1769-ben Egerben jött létre. Ugyan ebben az évben azonban Mária Terézia megalapította az orvosi kart. Ez a jelentős esemény nemcsak az ország egészségügyi szemlézeti önállóságának távlati megoldását tette lehetővé, hanem az orvosi és a sebészképzést is egyesíteni tudta az egyetem keretében.

Az orvosi tudomány két fő ágának, a belorvoslásnak és a sebészetnek szétválása már az ókorban, Galenus korában megtörtént, szakadása pedig teljessé vált az arab orvoslás európai befolyásának növekedésével a középkorban. A sebészek képzése évszázadokon át eltért az orvosokétól. A gyakorlati sebészetet előbb egyházi emberek, majd az egyház tiltó rendelkezései után világiak vették át. A sebészek munkája

sokáig annyira lealacsonyítónak tűnt, hogy céhekbe való felvételüket nem engedélyezték. Magyarországon a 16. században kezdtek csak megalakulni a sebészcéhek. Ezek maguk végezték a sebészek képzését. A 18. század közepén korlátozták a sebészcéhek vizsgáztatási jogát, majd a tisztiorvos vette át ezt néhány évre, hogy 1770 után a sebész gyakorlat is egyetemi vizsga letételéhez köthessen.

Az orvosi karon az alapítást követő évben, 1770. november 29-én kezdődött meg az oktatás. A hagyományok híján megindult magyar egyetemi orvosképzés mintája a bécsi egyetem volt. Szakmailag fejlett képzés indult itt, mely hamarosan a stagnáló bécsi képzést is felülmúlta. Az első öt professzor az ausztriai birodalom különböző részeiből került Nagyszombatba. Kitérő szakemberek voltak, s meglehetősen fiatalok: átlagéletkoruk 30 év volt. Az orvosi kar nagyszombati hétéves működése már lerakta alapjait a későbbi fejlődésnek, s már ekkor több, később neves orvos került ki falai közül.

A nagyszombati egyetem 1777-ben költözött át Budára, újabb hét év múlva pedig Pestre. Ezzel az orvosi kar is az ország tényleges központjába került, s bár anyagi, technikai felszereltségének korszerűvé tétele még egy századig váratott magára, szellemileg mégis rohamos növekedésnek indult. A 200 éves jubileumig életbe léptetett nyolc reformja biztosította a magas színvonalú működést.

Új feladatok

A hazai orvosképzés legutóbbi másfél századának történetét akárcsak vázlatosan is áttekinteni lehetetlenség. A múlt század közepére, második felére esett a magyarországi orvostársadalom kialakulása, rohamos gyarapodása és kifejlődése. A pesti orvosi kar nemcsak a képzési, hanem a tudományos és orvostársadalmi központ szerepét is sokáig betöltötte. A világviszonylatban jelentős orvostudósok (Semmelweis, Fodor József, a Korányiak, Blaskovics László stb.) mellett a magyar egészségügy történetének minden kiemelkedő alakja kapcsolódott az orvosi kar működéséhez. Miután a múlt század utolsó két évtizedében sorra felépültek az európai színvonalú klinikák, elméleti orvostudományunk — amelynek ugyancsak az egyetem volt műhelye — európai és világviszonylatban is évtizedekre az élvonalba került.

Az orvosképzés történetére vonatkozó eddigi kutatások elsősorban a pesti orvosi kar, a mai Semmelweis Orvostudományi Egyetem, illetve a századunkban keletkezett vidéki egyetemek fejlődését tárták fel részletesen. Itt egyes részadatokat feltárása mellett elsősorban már a nagyobb távlatokat átfogó, összefoglaló és összehasonlító vizsgálatok kerültek az előtérbe. Újabb kutatások feladata azt kideríteni, hogy hazai orvosképzésünk milyen viszonyban állt egyfelől az ország közegészségügyi helyzetével, másfelől a külföldi egyetemekkel és képzési irányzatokkal. Az elmélet és gyakorlat többszörös összevetésére nyílik itt alkalom. De szükséges a magyar értelmiség e sok szempontból sajátos helyű és fejlődési irányú rétegének, az orvostársadalomnak útját is megrajzolni. Ez a jelentős kérdéskör is szétbontozhatatlanul összefügg az orvosképzés és az egyetemek történetével.

A középkori orvosképzésre és a későbbi orvosi magániskolákra vonatkozólag még több kutatómunka szükséges. E témakörök közül csupán szórványadatokkal rendelkeznek az orvostörténészek, itt még az adatfeltáró munka java is hátra van.

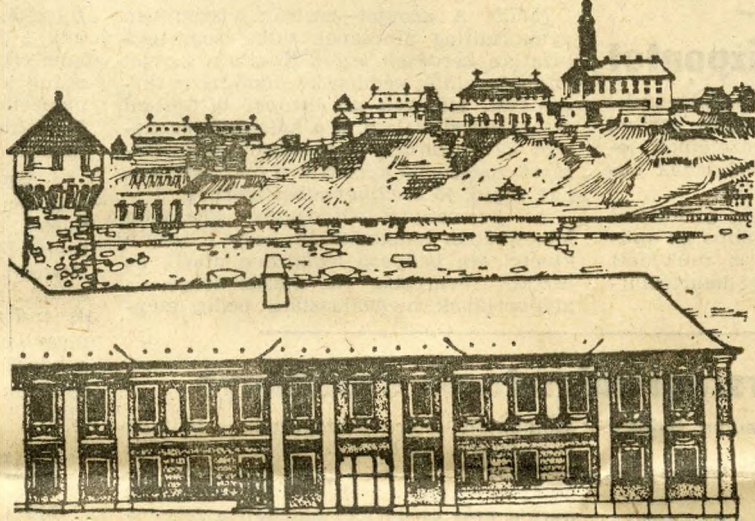
A.

Buzinkay Géza

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum

A BUDAI VÁRHEGY déli lábánál, Semmelweis Ignác szülőházában kapott helyet. Itt található állandó kiállítása, amely „Képek a gyógyítás múltjából” címen az ősember „gyógyító tudományától” a XX. századig vezet végig a látogatót az orvostudomány és gyakorlat, a gyógyszerész-, mester-, útján. Egyik helyiségében időszakos kiállítások változtatják egymást, előbb a szemészet történetét, majd a magyar kerámia patikaedények fejlődését kísérelték meg, most a könyvtár feltehető kincseit, ritkasággyűjteményét tekinthetik meg a látogatók. Ugyanitt őrzik a levéltár anyagát, az intézet értékes kéziratait. Legnagyobb gyűjteményét azonban a könyvtár alkotja, amely a Török utcában található. De már készül az 1974-ben megnyíló budavári „Arany Sas” patika (múzeumi egységként) a Tárna utcában, illetve most is a kutatók rendelkezésére áll külön gyűjteményként az intézethez tartozó Ernyey József Gyógyszerésztörténeti Könyvtár.

AZ ÉRTEKEK MEGMENTÉSE volt a legfontosabb és legsürgősebb feladat. A múltárnyak, könyvek, kéziratok Budapestre történő szállítása mellett, ahol megvoltak a helyi feltételek, létrejöttek a vidéki „patikamúzeumok” (Kőszegen, Kecskeméten intézeti részlegként), közöttük az első Sopronban, Győrött és most „készlődik” Székesfehérváron és Egerben is. Nagyállásban pedig Korányi Frigyes szülőházában jött létre emlékmúzeum. Így ma már széles „hálózat” áll a kutató

Semmelweis szülőháza, Pfannl Egon metszete

tudománytörténészek és az érdeklődő nagyközönség szolgálatában.

A SEMMELWEIS-KUTATÁS, továbbá a felsőoktatási és orvosképzési kutatás került előtérbe az intézetben az elmúlt évtized során, részben összefüggésben a Semmelweis-évfordulókkal, illetve az orvosi kar 200 éves jubileumával (1969). Ugyanakkor az Orvostörténelmi Társaság kutatói kiváló eredményeket értek el a középkori és a reneszánsz témákban is. Jól mutatják a szakirodalmi termést a kiadványok. Semmelweis életművét meg kellett tisztítani a felesleges „romantikától”, a túlzásoktól, és meg kellett teremteni az előfeltételeit

a valódi Semmelweis-portré és -életmű megfestéséhez. A kutatás homlokterében Semmelweis családja, iskoláztatása, tudományos gondolkodásának kialakulása, a gyermekágyi láz felfedezésének körülményei, a korabeli tudománytörténeti tényezők összefüggései, életművének helye az egyetemes orvostörténetben, magartatása az adott korszak magyar történelmében, betegségének és halálának körülményei állottak. Lényegében — nemzetközi színvonalú munkák sorozatában — reális képet adhattunk róla. Ma már csak — de ez már az életmű egészét illetően másodiklagos — betegségének és halála körülmé-

nyeinek megítélésében vannak ellentétes nézetek.

AZ ÖNÁLLÓ MAGYAR ORVOSI ISKOLA kialakulásának vizsgálata hasonlóan fontos kérdés volt, mind tudománytörténeti, mind felsőoktatási szempontból. Nem egy szakírónk már a nagyszombati kar első tanárainál és hallgatóinál használta e megjelölést, hiszen Bécs Mária Terézia idején Van Swieten körül kialakította első iskoláját. Nálunk azonban — noha két nemzedék is megformálódott azóta — önálló magyar orvosi iskoláról csak az 1840-es évek óta beszélhetünk. Önálló orvosi iskola csak a Balassa János körül gyűlekező „pesti orvosi iskola” volt. Egyeséges orvosi szemlélet, korszerű társadalmi alapokon nyugvó közegészségügyi program, megfelelő tudományos színvonal tette valódi műhellyé, iskolává ezt a kört, amelyhez Markusovszky, Lumnitzer, Korányi és maga Semmelweis is tartozott. Ebből bontakozott ki a XIX. század második felében számos szakági iskolánk, amely már külön-külön jelentett egy-egy műhelyt, iskolát. Hamar világhosszú vált az orvostudomány és a szociológia, általában a szociális kérdések és az egészségügy összefüggése történetileg is. Számos és tárgykörbe vágó tanulmány váltott ki nemzetközi érdeklődést.

Ma már intézeti munkatársak és külső kutatók szoros együttműködésben dolgoznak, keresik a teljes igényű feltárás lehetőségét.